

Marta Kowalczyk

Cztery mistyczki, dwa imiona i jeden klasztor

Studia Warmińskie 46, 295-305

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

CZTERY MISTYCZKI, DWA IMIONA i JEDEN KLASZTOR

Cztery wielkie średniowieczne mistyczki zamieszkiwały w tym samym czasie w klasztorze w Helfcie w Saksonii. Były to dwie Gertrudy oraz dwie Mechtyldy. Wszystkie cztery uznawane z tradycji za święte. Ksienia Gertruda von Hackeborn i przyjęta na wychowanie do klasztoru jako kilkuletnie dziecko mała Gertruda, która z czasem otrzymała przydomek Wielkiej, a także rodzona siostra ksieni Mechtylda von Hackeborn i beginka Mechtylda z Magdeburga, która została przygarnięta przez klasztor w Helfcie na dożywocie.

W związku z licznymi pomyłkami w żywotach, artykułach i notkach biograficznych mylącymi poszczególne mistyczki, artykuł niniejszy postara się „wyprostować” niektóre z błędów powtarzanych przez stulecia. Sprawców tego zamieszania jest co najmniej dwóch. Pierwszym z nich był dominikanin Marek z Weidy, który zamieniwszy opatkę Gertrudę von Hackeborn z Gertrudą Wielką, zapisał się w historii jako autor niefortunnej pomyłki, powtarzanej w pismach i żywotach przez przeszło trzysta lat¹. Drugim ze względu na trudną interpretację dzieła był autor „Boskiej komedii” Dante Alighieri, który prawdopodobnie jako jedyny wie, którą z Mechtyld — tę z Magdeburga, czy tę z Hackeborn umieścił w swojej *Boskiej Komedii*². Tak, czy inaczej w XXVIII pieśni „Czyścica” mistyczka o imieniu Mechtylda pełni funkcję strażniczki Ziemskiego Raju, a w pieśni XXXIII ta sama kobieta o „głosie najśłodszym” jest tą, która zanurza poetę w rzece dobrych uczynków zwaną Eunoe. Aluzja do „najśłodszego głosu” Mechtyldy zawarta w 124 wersie XXXIII pieśni Czyścica wskazuje, jak się wydaje, na Mechtyldę von Hackeborn, która śpiewając w chórze klasztornym wzbudzała swym głosem

¹ Zob. s. M. Borkowska, Wstęp, w: Św. Gertruda z Helfty, Ćwiczenia, Tyniec – Kraków 1999, s. 47, 67.

² Zagadnieniem wpływu pism Mechtyldy z Magdeburga na Dantego zajmował się m.in. Edmund Gardner w książce *Dante and the Mystics*, wydanej w 1913 r. w Londynie. Analizując paralele między Mechtyldą z Magdeburga, a Mechtyldą Dantego zwrócił on uwagę na szczególną zbieżność Ziemskiego Raju z *Boskiej Komedii* z objawieniem Mechtyldy zawartym w Księdze siódmej *Strumienia światła boskości*, którą uwidacznia wers 57; por. K. Michałski, Mistyka i scholastyka u Dantego, Kraków 1921, s. 3–9; F. Beer, Kobiety i doświadczenie mistyczne w średniowieczu, w: Dziedzictwo Średniowiecza, Kraków 1996, s. 140–143; M. Borkowska, jw., s. 28–29; Z. Kijas, Czyścice. Czy jest i dla kogo?, Kraków 1999, s. 218–219, 257–258, 280–282; Z. Kijas, Niebo. Dom Ojca, Kraków 2001, s. 189–195; Z. Kijas, Piekło. Oddalenie od domu Ojca, Kraków 2002, s. 196–208.

podziw wielu słuchaczy. Śpiew ten był także miły objawiającemu się jej Panu Jezusowi, co przyczyniło się do tego, iż na terenie Niemiec tytułuje się ją do czasów współczesnych „Nachtigall Christi”, czyli Słowik Chrystusa³.

J. Schuck, jak wielu teologów, pozostaje na stanowisku, iż to Mechtylda von Hackeborn została umieszczona w *Boskiej Komedii* przez Dantego⁴. Za miejscem Mechtyldy von Hackeborn w *Boskiej Komedii* świadczyć może także jeszcze jeden, niezauważany dotychczas fakt, a mianowicie tytułowanie przez Dantego tej samej osoby, czyli wspomnianej w XXXIII pieśni Mechtyldy, w innych miejscach tego wielkiego dzieła „Pani”⁵. Określenia takiego używano w klasztorze w Helfcie, jak również w innych klasztorach, w odniesieniu do Matki Przełożonej. Właśnie w ten sposób „Domna” (tzn. Pani, domina) św. Gertruda z Helfty nazywa swoją przełożoną i kantorkę, św. Mechtyldę von Hackeborn w „Zwiastunie Bożej Miłości” (I 3,2; I 11,9; I 14,6; I 16,1–2. 4)⁶.

O ile interpretacja *Boskiej Komedii* nastroczać może pewnych trudności, o tyle pomyłka Marka z Weidy jest oczywistą. W celu podkreślenia odrębności działalności każdej z działających w XIII w. w Helfcie mistyczek, pokrótce według kolejności przybywania do klasztoru, przedstawiony tu zostanie krótki rys historyczny z życia każdej z nich.

Jako pierwsza w klasztorze znalazła się urodzona w 1231 r. Gertruda von Hackeborn. Jej dokładna data urodzenia nie jest dziś znana, ale wiadomo, że kiedy w roku 1248 Mechtylda von Hackeborn odwiedziła dużo starszą siostrę wraz ze swoją matką w Rodersdorf, w diecezji Halberstadt, Gertruda von Hackeborn była już mniszką⁷.

Wiadomo też, że rodzina Gertrudy i Mechtyldy von Hackeborn miała wówczas w posiadaniu posiadłości w Północnej Turynii oraz w górach Harzu oraz, że należała do dynastii baronów Turynii, która była spokrewniona z cesarskim rodem Hohenstaufów, z którego wywodził się panujący w XIII wieku cesarz Fryderyk II⁸.

Klasztor, w którym żyły święte kobiety nie należał formalnie do zakonu cystersów, choć zachowywał regułę św. Benedykta w interpretacji podobnej do cysterskiej⁹. Według tradycji ustnej fundacja klasztoru w Helfcie ma swój początek we śnie grafa Burcharda z Mansfeld, w którym Bóg prosił go o ufundowanie klasztoru żeńskiego dla zbawienia swej własnej duszy i dla oddania czci Dziewicy Maryi.

³ B. Calati, R. Gregoire, A. Blasucci, Historia duchowości, t. 4, Duchowość średniowiecza, Kraków 2005, s. 369–370; J. Schuck, Geschichte der Kirche Christi, Echter-Verlag Würzburg 1949, s. 385; Bibliotheca Sanctorum, Università Lateranense, t. IX, Roma 1967, kol. 97.

⁴ Zob. J. Schuck, jw., s. 385.

⁵ Określenie „Pani” i „Pani samotna” stosowane jest przez Dantego do „Mechtyldy” z wersetu 125 pieśni XXXIII w pieśniach: XXVIII, 40; XXXI, 36; XXXII, 28, 83; zob. A. Dante, Boska Komedja, Kęty 2003, s. 352, 368, 374–375.

⁶ Zob. Św. Gertruda z Helfty, Ćwiczenia, jw., s. 47, 71, 83, 86, 88–89.

⁷ Zob. LTh, t. 7, k. 24.

⁸ Catholicisme hier, aujourd’hui, demain. Encyclopedie, Paris 1948, k. 1038; M.B. Arndt, In Good company-Helfta restored and dedicated to st. Hedwig, w: Cysterki w dziejach i kulturze ziem polskich, dawnej Rzeczypospolitej i Europy Środkowej, A.M. Wyrwa, A. Kiełbasa, J. Swastek (red.), Poznań 2004, s. 552.

⁹ Zob. Św. Gertruda z Helfty, Zwiastun Bożej Miłości, t. 1, Kraków 2001, s. 11.

Powstanie zaliczanego do tzw. klasztorów zamkowych¹⁰, konwentu w Helfcie przypadło w trudnych politycznie czasach, kiedy Cesarstwo Rzymskie Narodu Niemieckiego uwikłane było w liczne konflikty z kolejnymi papieżami, a ekskomunikowany 27 września 1227 roku przez papieża Grzegorza IX za odwołanie wyprawy na Bliski Wschód cesarz Fryderyk II przymuszony groźbą kolejnej klątwy wyruszył w lutym 1228 roku na obiecaną krucjatę do Ziemi Świętej, gdzie drogą układową i rokowań z sultanem Egiptu, udało mu się zdobyć tytuł króla jerozolimskiego i odzyskać dla chrześcijaństwa Jerozolimę, Jaffę, Nazaret i Betlejem.

W 1229 roku, pozbawiony spadkobiercy w postaci syna graf, podjął się „przysposobienia” klasztoru żeńskiego, prosząc o pomoc mniszki z położonego w stolicy diecezji, klasztoru w Halberstadt. Mniszki propozycję fundatora zaakceptowały i w tym trudnym dla Niemiec czasie, siedem spośród nich wyruszyło do Mansfeld w Saksonii, gdzie nad górną Wiprą, usytuowana była siedziba grafa Burcharda i jego żony Elżbiety von Schwarzburg¹¹.

Na miejsce tymczasowego pobytu, którym był zamek grafa fundatora lub jego okolice, mniszki dotarły 29 czerwca 1229 roku¹². Podlegając jurysdykcji biskupa miejscowego utworzyły one pod przewodnictwem ksieni Kunegundy von Halberstadt wspólnotę zachowującą regułę św. Benedykta w interpretacji cysterskiej dodając swoje własne oryginalne zasady życia obowiązujące w tym konkretnym klasztorze¹³. Sytuację taką wymogli sami cystersi, którzy w związku z ogromnym napływem kobiet do ich fundacji klasztornych w latach trzydziestych XIII wieku oraz w obawie przed dominacją duchową i odpowiedzialnością materialną siostr, zakazali przyjmowania nowych zgromadzeń żeńskich do ich zakonu. Nie powstrzymało to jednak nowych wspólnot, które aż do lat sześćdziesiątych, przyjmowały, bez łączenia się z zakonem więzami prawnymi, regułę i zwyczaje cysterskie¹⁴.

Od 1251 r. całym klasztorem zarządzała ksieni Gertruda von Hackeborn. Za czasów sprawowania przez nią pieczy nad zgromadzeniem, poza kościołem klasztornym w Helfcie, konwent uzyskał także patronat nad dziesięcioma kościołami w okolicy¹⁵. Dla nich to m.in. mniszki pracujące w skrytorium kopiowały liczne księgi liturgiczne, Pismo Święte oraz pisma Ojców Kościoła.

O stałym rozwoju i żywotności wspólnoty podczas rządów opatki Gertrudy świadczy również fakt, że w 1266 r. tutejsze mniszki zdecydowały się zasiedlić klasztor w Hedersleben nad Salke¹⁶. Na początku wieku XIV siostry należące już do Nowej Helfty zreformowały klasztory Gerbstedt i Rohrbach¹⁷. Nad wyjazdem z Helfty w celu utworzenia nowej wspólnoty zastanawiała się także młodzianka

¹⁰ Miano „klasztorów zamkowych”, zdaniem historyków, przysługuje klasztorom, które ze względu na ich fundatora, były uzależnione od zamku; por. M. Borkowska, jw., s. 28.

¹¹ M. Daniluk, Helfta, w: EK, t. 6, k. 649; M. Borkowska, jw., s. 15–16.

¹² Tamże, s. 16.

¹³ Zob. H.U. von Balthasar, Wstęp, w: Mechthild von Hackeborn, Das Buch vom Strömenden Lob, Freiburg – Basel – Wien 2001, s. 9.

¹⁴ Por. A. Vauche z, Duchowość Średniowiecza, Gdańsk 2004, s. 129.

¹⁵ Por. Martyrologium Rzymskie oraz elogia świętych i błogosławionych z niektórych martyrologiów zakonnych, Kraków 1967, s. 422; M. Daniluk, jw., w: EK, t. 6, k. 649.

¹⁶ Zob. tamże.

¹⁷ Tamże.

wówczas św. Gertruda Wielka, przez co prawdopodobnie w późniejszych wiekach mylono ją z Gertrudą von Hackeborn, umieszczając w księgach liturgicznych i na obrazach jako opatkę z krzyżem w dłoni¹⁸.

Gertrudzie von Hackeborn klasztor w Helfcie zawdzięcza rozkwit pod względem edukacji oraz znaczne nadania ziemskie. Dobrze wykształcona i patrząca daleko w przyszłość druga opatka klasztoru NMP przyjęła za swego życia do wspólnoty ponad sto osób i rządząc klasztorem przez 40 lat starała się, dla przyklasztornej szkoły, o najlepszych z możliwych nauczycieli, lektorów i teologów¹⁹. Za szczególnie ważne uważała ona studium literackie, bez którego dobre zrozumienie Pisma Świętego nie byłoby jej zdaniem możliwe, przyczyniając się tym samym do upadku życia monastycznego²⁰. Ona to w 1258 roku dokonała przeniesienia klasztoru z położonego na południe od Halberstadt Rodersdorf, gdzie po opuszczeniu, w 1234 r. siedziby fundatora Mansfeld wspólnota spędziła dwadzieścia cztery lata, do małej miejscowości na południe od Eisleben o nazwie Helfta, gdzie właścicielami posiadłości ziemskich byli bracia ksieni Kunegundy — Ludwik i Albert von Halberstadt²¹. Oni to odstąpili swe włości wspólnocie, której przewodziła już Gertruda von Hackeborn. Nowa ksieni z wdzięczności za dobro okazane zgromadzeniu powierzyła braciom w 1251 roku szkoły śpiewu oraz formacji, którymi kierowali do 1261 roku²².

Złota era klasztoru dobiegła końca właściwie wraz ze śmiercią ksieni Gertrudy von Hackeborn, której zgon był konsekwencją wylewu krwi do mózgu, w 1292 r. Nową ksienią została, pochodząca z rodziny fundatorskiej von Mansfeld Zofia z Querfurtu, która w obliczu nałożonego na klasztor w 1295 roku interdyku i własnych kłopotów zdrowotnych, po śmierci Mechtyldy von Hackeborn złożyła urząd²³. Końca pięcioletniego wakansu na urzędzie ksieni nie doczekała już niestety św. Gertruda Wielka, która odeszła z tego świata 17 listopada 1301 lub 1302 roku²⁴. Pół wieku później, po zburzeniu starej Helfty wspólnota przeniosła się do Eisleben, gdzie powstała Nowa Helfta, a mniszki tam żyjące, zdając sobie sprawę, iż bardziej są benedyktynkami niż cysterkami, zaczęły same określać się jako mniszki św. Benedykta²⁵.

¹⁸ W starej księdze pisanej jeszcze niemieckim gotykiem, jak przetłumaczył ks. bp prof. dr hab. Julian Wojtkowski, wspomnienie św. Gertrudy przypadło 14 listopada. W księdze tej pojawiły się również błędy, dotyczące tytułowania św. Gertrudy Wielkiej jako „Ksieni klasztoru Helpede koło Eisleben” oraz uważania jej za rodzoną siostrę Mechtyldy von Hackeborn; por. LEGENDE von den lieben Heiligen Gottes nach den besten Quellen neu bearbeitet und herausgegeben von Georg Witt, Stadtpfarrer in Abensberg. Zweiter Theil, Die Monnate Julibis Dezember, Regensburg, New York und Cincinnati, Verlag von Friedrich Pustet, b.r.w., kol. 2199–2200.

¹⁹ H.U. von Balthasar, jw., s. 9; M.B. Arndt, jw., s. 552.

²⁰ F. Beer, jw., s. 144.

²¹ M.B. Arndt, jw., s. 551; Catholicisme hier, aujourd’hui, demain. Encyclopedie, Paris 1948, k. 1038; H.U. von Balthasar, jw., s. 9.

²² Zob. Catholicisme hier, aujourd’hui, demain. Encyclopedie, jw., k. 1038.

²³ M. Borkowska, Wstęp, jw., s. 44–45.

²⁴ Religia. Encyklopedia PWN, t. 4, Warszawa 2002, s. 172; M. Jacniacka, Gertruda Wielka, w: EK, t. 5, k. 1025.

²⁵ H.U. von Balthasar, jw., s. 17; M. Borkowska, jw., s. 24.

Jako druga do klasztoru w Helfcie przybyła siostra późniejszej ksieni Gertrudy — Mechtylda von Hackeborn. Św. Mechtylda przysłała na świat w 1241 roku. Dokładna data jej urodzin niestety nie jest dziś znana. Wiadomo jednak, że przybyła w odwiedziny do klasztoru w 1248 r. Siedmioletnia wówczas dziewczynka była tak zafascynowana świętym otoczeniem, że nie chciała wyjechać i prosiła by dopuszczono ją do posługi w zgromadzeniu. Na przyjęcie dziecka do wspólnoty zgodę wyraziła ówczesna ksieni klasztoru Kunegunda von Halberstadt²⁶.

Dzięki swym predyspozycjom intelektualnym i artystycznym Mechtylda od 1261 roku prowadziła szkołę klasztorną i została mianowana przez wspólnotę na „kantorkę” (*donna cantrix*) i mistrzynię nowicjatu²⁷. Było tak, aż do roku 1291, kiedy to po ciężkich dolegliwościach chorobowych św. Mechtylda von Hackeborn zaniemogła na tyle poważnie, że do końca swego życia została przykuta do łóżka²⁸. Od pięćdziesiątego roku jej życia datuje się także czas dostępowania przez nią podczas stanów ekstazy licznych wizji i audycji, które początkowo utrzymywała w tajemnicy²⁹. Z czasem jednak, otrzymanymi od Pana podczas objawień słyszalnymi akustycznie, bądź wewnątrz słowami zaczęła dzielić się z pielęgniującymi ją siostrami, by wzmocnić ich wiarę i rozjaśnić im trudne do pojęcia tajemnice boskie. Szczególnie pochłaniały ją zagadnienia związane z Najświętszym Sercem Jezusa: Jego bóle, rany, kara śmierci i przebicie znalazły swe pełne uwieńczenie w myśli o chwalebnym Sercu Zbawiciela, który zasiada po prawicy Ojca i jest powszechnym pośrednikiem działań Trójcy Świętej.

Będąc chorą i niezdolną do samodzielnego poruszania się, przykuta do łóżka św. Mechtylda żyła nieustannie chwałą Bożą, łącząc w harmonijną całość swe prace, rozważania i udział w liturgii, co wydało owoce w postaci *Księgi łaski szczególnej* (*Liber specialis gratiae*), dziełka, które postępując zgodnie z rokiem kościelnym wyrażało głęboką naukę duchowną o charakterze zarówno trynitarnym, jak i chrystocentrycznym³⁰. Własnoręczne pisma Mechtyldy to tylko kilka listów do pewnej matrony, która jak wspomina w swych zapiskach św. Gertruda Wielka, wspomagała Mechtyldę finansowo w czasie jej choroby, gdy klasztor popadł w długi wobec biskupstwa i został spustoszony przez rabusiów³¹.

Składające się z siedmiu rozdziałów dziełko powstało już po śmierci Gertrudy opatki, za przyczyną jej następczyni Zofii z Querfurtu (1292–1303), która wiedząc o podupadającym zdrowiu Mechtyldy von Hackeborn, poleciła opiekującym się chorą siostrą oraz Gertrudzie Wielkiej spisywanie wizji i zwierzeń mistyczki³².

Kiedy Mechtylda dowiedziała się, że niektóre z jej uczennic gorliwie zapisywały wszystko, co mogły dowiedzieć się od niej o łaskach i naukach otrzymanych od Boga, zmieszała się i zasmuciła. Pan zapewnił ją jednak, że liczne łaski zostały jej

²⁶ Zob. Catholicisme hier, aujourd'hui, demain. Encyclopedie, jw., k. 1038.

²⁷ Bibliotheca Sanctorum, Università Lateranense, t. IX, Roma 1967, kol. 97; W. Z a l e s k i, Święci na każdy dzień, Warszawa 1997, s. 738.

²⁸ Leksykon Mistyki. Żywoty – pisma – przeżycia, P. Dinzelbacher (red.), Warszawa 2002, s. 182.

²⁹ Tamże.

³⁰ Zob. Księga imion i świętych, t. 4, M.-P.H. Fros, F. Sowa (red.), Kraków 2000, s. 238–239.

³¹ Św. Gertruda z Helfty, Zwiastun Bożej Miłości, t. 1, jw., (III, 75, 2), s. 337.

³² J. Misiurek, Wielkie mistyczki Kościoła, Lublin 1999, s. 39; Bibliotheca Sanctorum, Università Lateranense, t. IX, Roma 1967, kol. 97; Leksykon Mistyki, jw., s. 182.

darowane, właśnie po to, by być zapisanymi na stronach powstającego z każdym dniem jej życia dzieła. Wówczas Mechtylda dołożyła wszelkich starań, by przejrzyć i uzupełnić rękopis³³.

Liber specialis gratiae, w pięciu księgach opisuje wizje oraz łaski uzyskane przez Mechtyldę podczas kontemplacji oraz niektóre rozmowy ze Zbawicielem, liczne rozważania pobudzające do miłości i całkowitego oddania się Jego Sercu oraz fragmenty eschatologiczne. Części I i VI, zostały zredagowane inną ręką w celu przedstawienia cnót Mechtyldy oraz jej siostry Gertrudy. Dominikanin Teodory d' Apolda wysoko cenił *Liber specialis gratiae*, co potwierdził udzielając dziełu aprobaty teologicznej³⁴.

Pierwsze wydanie dzieła Mechtyldy von Hackeborn razem z dziełami Gertrudy Wielkiej w języku niemieckim pochodzi z 1595 roku z Lipska. Wydawcą tej zbiorowej pracy był wspomniany już dominikanin Marek z Weidy, który zamieniwszy opatkę Gertrudę von Hackeborn z Gertrudą Wielką, zapisał się w historii jako autor powtarzanej przez wieki pomyłki.

Na język polski po raz pierwszy dzieło św. Mechtyldy przetłumaczył Jakub Gawath, który wydał je we Lwowie w 1645 roku pt. *Zwierciadło duchownej łaski*³⁵. Wcześniej dziełko ukazało się również w Krakowie w 1639 roku, ale w wersji łacińskiej, która w przeciwieństwie do niemieckiego zaginionego oryginału, zachowała się w całości³⁶.

W roku 1668 Marcin z Cochem opublikował modlitewnik św. Gertrudy i św. Mechtyldy z dodanym pouczeniem o modlitwie ustnej³⁷. Za sprawą nieznanego dziś jezuita z Kolonii, który dokonał zredagowania modlitewnika, ułożone przez św. Mechtyldę modlitwy zamieszcza się wraz z modlitwami św. Gertrudy Wielkiej m.in. w florilegium *Preces Gertrudiane* wydanym w Kolonii w 1670 roku³⁸. Ostatnie polskie wydanie tych modlitw pochodzi z Chicago z 1918 roku i nosi tytuł *Bóg Moją Miłością. Modlitwy św. Gertrudy, czyli prawdziwy duch modlitw objawionych po największej części przez samego Zbawiciela naszego Pana Jezusa św. Gertrudzie i św. Mechtyldzie*. Modlitwy te wydano również w 1925 roku w Paryżu, nadając im francuski tytuł *Les belles prières de sainte Mechtilde et sainte Gertrude*³⁹.

Otrzymawszy ostatnie namaszczenie 18 października 1299 r. mistyczka zmarła w opinii świętości „ofiarując swe serce Zbawicielowi i zanurzając się w Nim” 19 listopada 1299 r.⁴⁰. O żywej czci okazywanej zmarłej Mechtyldzie von Hackeborn najlepiej świadczy fakt, że w samym jej klasztorze od chwili jej śmierci za jej pośrednictwem zanoszone były do Boga różnego rodzaju prośby i błagania. Sama św. Gertruda Wielka potwierdziła ten fakt pisząc: „Mając świadomość swej grzeszności i niegodności (...) zwróciła się do świętej pamięci M., najbardziej

³³ Zob. Bibliotheca Sanctorum, k. 97–98.

³⁴ Tamże, kl. 98.

³⁵ J. Misiurek, jw., s. 40.

³⁶ Zob. tamże.

³⁷ Bibliotheca Sanctorum, jw., k. 100.

³⁸ J. Misiurek, jw., s. 47.

³⁹ Zob. Catholicisme hier, aujourd'hui, demain. Encyclopedie, jw., k. 1039.

⁴⁰ Bibliotheca Sanctorum, jw., k. 97; W. Z a l e s k i, jw., s. 739; Leksykon Mistyki, s. 182.

wówczas znanej i szanowanej ze względu na łaski objawień, prosząc pokornie, aby poradziła się Pana w sprawie opisanych wyżej darów⁴¹.

Do dziś jest ona czczona jako święta, pomimo iż nigdy nie odbył się jej proces kanonizacyjny. Stało się to jednak możliwe dzięki postanowieniom papieża Urbana VIII, zawartym w dekrete z 13 marca 1625 roku oraz w konstytucji apostolskiej *Caelestis Hierusalem cives* z 5 lipca 1634 roku, na mocy których pozwolono na pozostawienie kultu publicznego w odniesieniu do tych zmarłych, którzy odbierali cześć jako święci „od niepamiętnych czasów”, bądź czczeni są za wiedzą i tolerancją Stolicy Apostolskiej lub miejscowych ordynariuszy, z zastrzeżeniem jednak, że kult ten musiał sięgać swym początkiem przynajmniej 100 lat przed wydaniem konstytucji *Caelestis Hierusalem cives*, a więc przed rok 1534, który był przez papieża Urbana VIII uważany za „niepamiętny”⁴². Taka sytuacja dotyczyła m.in. również św. Mechtyldy von Hackeborn, która już od chwili swojej śmierci czczona była w swoim klasztorze w Helfcie, skąd kult rozszerzył się na klasztory benedyktyńskie i cysterskie, by z czasem objąć swym zasięgiem inne kraje europejskie, czego dowodem były liczne wydania i tłumaczenia pism zmarłej w opinii świętości mniszki.

Jej wspomnienie w kalendarzu liturgicznym przypada na 19 listopada, natomiast przez benedyktynów, ze względu na wyznaczone w martyrologium jej święto, szczególnie czczona jest również 16 i 26 lutego⁴³. Do dziś ukazują się jej żywoty, a myśl teologiczna pozostaje żywa w licznych publikacjach dotyczących historii duchowości, a przede wszystkim w historii powstania kultu Serca Jezusowego.

Święta Mechtylda von Hackeborn na obrazach i figurach najczęściej przedstawiana jest w habitach zakonu cysterskiego z księgą w dłoniach, podobnie jak w nastawie ołtarza w kościele św. Gertrudy z Mauterndorf z 1750 roku oraz jak w figurze z 1759 z klasztoru w Engelszell⁴⁴.

Jako trzecia z mistyczek do klasztoru w Helfcie przybyła św. Gertruda Wielka, która jako dziecko przysparzała mniszkom wielu kłopotów wychowawczych powodowanych głównie przez jej żywy temperament. Podobnie jak Mechtylda von Hackeborn, przyszła ona na świat w Turyngii tyle, że kilka lat później, bo 6 stycznia 1256 roku. Jako niespełna pięcioletnie dziecko została ona oddana na wychowanie do klasztoru w Helfcie, gdzie zdobyła wszechstronne wykształcenie pozwalające jej m.in. na tłumaczenie i przepisywanie tekstów biblijnych oraz pism i komentarzy różnych autorów.

Św. Gertruda Wielka jest samodzielną autorką „Ćwiczeń” oraz dziełka *Legatus divinae pietatis*, w którym umieściła zapisywane przez siebie od 1289 r. aż do śmierci własne przeżycia duchowe. Po raz pierwszy w przekładzie niemieckim dzieło to wydane zostało drukiem w Lipsku w 1595 r. wraz z pismami św. Mechtyldy von Hackeborn. Na język polski w roku 1648 przetłumaczył je Jakub

⁴¹ Św. Gertruda z Helfty, Zwiastun Bożej Miłości, t. 1, jw., (I, 16, 1), s. 85–86.

⁴² H. Misztal, Prawo Kanonizacyjne. Instytucje prawa materialnego. Zarys historii. Procedura, Lublin 2003, s. 113–115.

⁴³ W. Załecki, jw., s. 739; Leksykon Mistyki, jw., s. 182; Catholicisme hier, aujourd'hui, demain. Encyclopedie, jw., k. 1038–1039.

⁴⁴ Zob. Bibliotheca Sanctorum, jw., k. 100.

Gawath nadając polski tytuł *Herold Bożej łaskowości*. Drugie polskie wydanie dzieła św. Gertrudy ukazało się w 1763 r. w Wilnie, dzięki staraniom benedyktynek wileńskich. Współcześnie, dzięki benedyktynom tynieckim w ramach serii „Źródła monastyczne” w 1999 r. wydane zostały *Ćwiczenia* św. Gertrudy oraz w roku 2001 pierwszy tom *Herolda* pod nieco przystosowanym do współczesnego języka polskiego tytułem „Zwiastun Bożej miłości”, który zawiera w sobie trzy księgi dzieła mistyczki. Pod tym samym tytułem w roku 2007 ukazał się tom drugi dzieła.

Oba pisma św. Gertrudy różnią się od siebie w sposób wyraźny, ponieważ *Herold Bożej łaskowości* jest zapisem objawień i łask mistycznych mocno zakorzenionych w liturgii, Piśmie Świętym i rozważaniu Męki Pańskiej, natomiast *Ćwiczenia* zawierają przede wszystkim skierowane do mniszek rozmyślenia, które mają pomóc im w przeżywaniu ważnych w życiu zakonnym wydarzeń takich jak śluby i ich rocznice, konsekracja dziewic, czynny udział w sakramentach Kościoła itp.

Św. Gertruda zmarła 17 listopada 1301, a najdalej 1302 r., kiedy trwały prace redakcyjne nad ostatnią księgą *Herolda*. Układ dzieła sugeruje, iż bezpośrednio po jej zgonie, siostra redagująca dopisała stanowiący dziś Księgę Pierwszą wstęp oraz przychylnie opinie teologów oceniających pisma zmarłej mniszki.

Do dnia dzisiejszego wielu pobożnych ludzi poprzez układane przez św. Mechtyldę von Hackeborn i św. Gertrudę Wielką piękne modlitwy korzysta też z łask udzielanych przez Pana mając w pamięci słowa wypowiedziane w jednej z wizji przez św. Jana Ewangelistę do Gertrudy, że „nabożeństwo do Serca Jezusa zachował Bóg na ostateczne czasy, aby świat starzejący się i stygnący w miłości rozgrzał się przez nie na nowo”⁴⁵. Sam Chrystus zażądał też od Gertrudy spisywania objawień, gdy ta, chciała tego zaprzestać: „Nie sprzeciwiaj się! Chcę mieć w twoich pismach pewne świadectwo mojej boskiej miłości w tych dniach ostatnich, w których postanowiłem wyświadczyć dobrodziejstwa wielu duszom”⁴⁶.

Jako ostania przybyła do klasztoru begininka Mechtylda z Magdeburga, którą ksienia Gertruda von Hackeborn przyjęła z otwartym oraz pełnym zrozumieniem dla jej przeżyć mistycznych sercem⁴⁷. Miało to miejsce w 1270 r., gdy mająca już wówczas przeszło sześćdziesiąt lat kobieta, zmuszona została pod wpływem krytykowanego przez nią zdemoralizowanego kleru do ucieczki z Magdeburga.

⁴⁵ Bóg Bliski. Historia i teologia kultu Najświętszego Serca Jezusa, C. Drażek, L. Grzebień (red.), Kraków 1983, s. 20.

⁴⁶ Św. Gertruda z Helfty, *Zwiastun Bożej Miłości*, t. 1, jw., (II, 10, 1), s. 121.

⁴⁷ Nazwa „beginek” pochodzi prawdopodobnie od szarego lub beżowego (bigio, beige) koloru ubrań kobiet tworzących pierwsze tego typu wspólnoty. Beginki i begardzi w 1216 r. zostali uznani za stowarzyszenia przez papieża Honoriusza III. W 1233 r. papież Grzegorz IX wystawił dla nich bullę protekcyjną. W 1311 r. ich nauczanie zostało potępione przez Sobór w Vienne. Podstawą doktrynalną do potępienia były elementy kwietyzmu i ukrytego panteizmu zawarte w ich duchowości. Nieufność duchownych wzbudzało również używanie dialektu w lekturze Biblii oraz interpretacje Pisma Świętego. Do dziś jednak beginki przetrwały na terenach obecnej Belgii i Holandii. W Niemczech, grupy kobiet działających podobnie do beginek powstały ponownie po Soborze Watykańskim II; por. A. Vauchez, jw., s. 98–99; *Kronika chrześcijaństwa*, Warszawa 1998, s. 158–159; J. Aumann, *Zarys historii duchowości*, Kielce 1993, s. 169–170; M.D. Knowles, D. Obolensky, *Historia Kościoła*, t. 2, s. 600–1500, Warszawa 1988, s. 273; por. H.U. von Balthasar, jw., s. 10; F. Beer, jw., s. 107.

Urodzona ok. 1207 r. św. Mechtylda z Magdeburga szczególnie znana jest współcześnie przez jej dzieło noszące tytuł *Płynące Światło Bóstwa*. W Polsce pismo to znane jest pod tytułem *Strumień Światła Boskości*. W swojej treści przekazuje ono przeżycia mistyczne, zamieszkałej na starość w klasztorze w Helfcie beginki. Św. Mechtylda z Magdeburga napisała swoje dzieło w języku rodzimym, dolnoniemieckim, pomimo, że znana jej była łacina.

Sama Mechtylda z Magdeburga tak napisała o wspólnocie, która ją przyciągnęła i pielęgnowała, aż do jej zejścia z tego świata, które miało miejsce w 1294 r.:

„Panie, dziękuję Ci, że w swej miłości zabrałeś mi całe ziemskie bogactwo, że mnie teraz przyodziewasz i karmisz cudzym dobrem; bo wszystko, co z przywiązania i przyjemności przyłgnęło mi do serca, musi stać się dla mnie obce.

Panie, dziękuję Ci, że zabrałeś mi siłę moich oczu, że mi teraz służysz cudzymi oczyma.

Panie, dziękuję Ci, że zabrałeś mi siłę moich rąk, że mi teraz służysz cudzymi rękoma.

Panie, proszę Cię za nie, abyś zechciał wynagrodzić im to na ziemi Twoją Boską miłością, by Ciebie błagały i Tobie przez wszystkie cnoty służyły aż do świętej śmierci”⁴⁸.

Niewątpliwie pisma, w których pisała o małżeństwie duchowym, osobowość i autorytet Mechtyldy z Magdeburga oraz jej bogaty warsztat literacki, wywarły ogromne wrażenie na młodych siostrach, które modliły się, kształciły i pracowały w klasztorze. Mechtylda z Hackeborn i jej siostra ksieni Gertruda oraz najmłodsza z nich, przybyła do klasztoru w 1260 r. jako niespełna pięcioletnie dziecko, Gertruda Wielka również opisywały swoje przeżycia duchowe zgodnie z tradycją mistyki zaślubin, czerpiąc przy tym z liturgii siłę dla swego życia duchowego, które skoncentrowane było na człowieczeństwie Chrystusa. Właśnie ta szczególna wrażliwość na boleść zadawaną Panu przez ludzkie słabości i grzechy doprowadziła mistyczki z Helfty do zainicjowania szczególnego nabożeństwa do Najświętszego Serca Jezusa, które stanowiło istotny element przenikający wszystkie formy pobożności ich życia duchowego, a z którego dane im było czerpać łaski całymi naręczami⁴⁹. Przez Serce, będące żywym symbolem miłości Boga do ludzi, Pan objawił tym otwartym na Jego działanie kobietom, bogactwo Swojej dobroci i łask, które w Jego Bożym Sercu zachowane są dla każdego człowieka⁵⁰. Wszelkie, bowiem dobro, które człowieka spotyka pochodzi z miłości Boga, przez Serce Jezusa.

Św. Mechtylda z Magdeburga swoje przeżycia mistyczne zaczęła spisywać dopiero ok. 1250 roku pod wpływem nalegań swojego dominikańskiego spowiednika, Henryka z Halle. Aby wyrazić niewyraźne treści duchowe, w swoim dziele

⁴⁸ Mechtylda z Magdeburga, *Strumień Światła Boskości*, t. 2, Tyniec – Kraków 2004, (VII, 64), s. 247.

⁴⁹ Bóg Bliski, jw., s.19; M.D. Knowles, D. Obolensky, jw., s 199; H.U. von Balthasar, jw., s. 11.

⁵⁰ Otrzymane objawienia św. Gertruda Wielka zaczęła spisywać dopiero na wyraźne życzenie Zbawiciela w 1289 roku; zob. św. Gertruda z Helfty, *Zwiastun Bożej Miłości*, t. 1, jw., (III, 30, 1–2), s. 233–235.

zatytułowanym *Strumień światła boskości*, posługuje się ona zarówno prostą prozą jak i utworami wierszowanymi. Kolejne opisy wizji przepełnione są konwencjonalnymi obrazami, frazeologią miłości dworskiej oraz aluzjami do wydarzeń zawartych w *Księdze Pieśni nad Pieśniami*. Czyni to językiem, który zawiera w sobie transcendentny system wywodzący się z tradycji Dionizego Areopagity i myśli neoplatonickiej⁵¹. W ramach tej tradycji Mechtylda z Magdeburga ukazuje miłość Bożą poprzez cechy światła. Powrót kochającej duszy do Boga jest dla niej zwrotem ku jasności, a bliskość oblubieńca zdradza na przykład światło „świecące w jej duszy jak słońce na złocie”⁵². W wizjach mistycznej pojawiają się głównie tematy związane z Trójcą Świętą, postaciami biblijnymi, świętymi, ludźmi żyjącymi i umarłymi, aniołami, diabłami oraz rzeczami ostatecznymi. Centralną myśl dzieła stanowi przekonanie Mechtyldy z Magdeburga o naturalnej przynależności ludzkiej do Stwórcy, co uwypukla jej wkład w rozwój doktryny o człowieku jako obrazie Bożym. Jako jedna z pierwszych beginka Mechtylda pisała też o przebicciu włócznią Serca Jezusa, które było otwarciem bramy nieba, co stanowiło podwalinę w dalszych rozważaniach o Sercu Jezusowym mieszkających również w klasztorze w Helfcie: Mechtyldy i Gertrudy von Hackeborn oraz Gertrudy Wielkiej⁵³.

To św. Mechtylda z Magdeburga posługując się w swoich pismach alegorycznymi porównaniami ze znanego jej z lat młodości życia dworskiego, opisywała niepojęte tajemnice miłosnego działania Boga w duszy, dążącego aż do mistycznego zjednoczenia Stwórcy ze stworzeniem. Jej głębokie przeświadczenie o naturalnej przynależności człowieka do Boga, oparte na przekonaniu, iż dusza, która wyszła z Serca Bożego powinna do Niego wracać, przyczyniło się do dalszego rozwoju doktryny o godności osoby ludzkiej, stworzonej na podobieństwo Boże⁵⁴.

W swoim dziele zatytułowanym *Strumień światła boskości* napisała: „Bóg dał wszystkim stworzeniom to, aby żyły według swojej natury. Jak mogłabym zatem opierać się mojej naturze? Muszę z dala od wszystkich rzeczy iść do Boga, który z natury jest moim Ojcem, moim Bratem według swego człowieczeństwa, moim Oblubieńcem w miłości, a ja Jego oblubienicą”⁵⁵.

Tą drogą, poczucia oblubieńczej przynależności do Chrystusa, poszła za beginką z Magdeburga kantorka z Helfty, która podobnie jak ona, liczne doświadczenia miłości ukazujące miłość Boga do ludzi włączyła w swoich pismach w tajemnicę Trójcy Przenajświętszej ukazując w Jej wnętrzu samego Odkupiciela⁵⁶. W jednym z objawień Mechtyldy z Magdeburga Chrystus powiedział: „Nieustannie

⁵¹ W ramach tej tradycji Bóg jest aktywnym Źródłem Światła, które spływa bezpośrednio na stworzenie, emanując również na jego życie; por. F. Beer, jw., s. 137; *Kronika chrześcijaństwa*, Warszawa 1998, s. 176; B. Calati, R. Gregoire, A. Blasucci, jw., s. 368–369.

⁵² Zob. Mechtylda z Magdeburga, *Strumień Światła Boskości*, t. 1, Tyniec – Kraków 2004, (II, 6), s. 82.

⁵³ O objawieniu Serca Jezusa mówi wers 24 z Księgi szóstej: „w godzinie, gdy Krew Mego Serca wylała się na ziemię, wtedy dopiero otworzyło się Królestwo niebieskie”; por. P.J. Nowak, Wstęp, w: Mechtylda z Magdeburga, *Strumień Światła Boskości*, t. 1, jw., s. 16–19; Mechtylda z Magdeburga, *Strumień Światła Boskości*, t. 2, jw., (VI, 24), s. 125.

⁵⁴ Zob. tamże, (V, 22), s. 37–40.

⁵⁵ Mechtylda z Magdeburga, *Strumień Światła Boskości*, t. 1, jw., (I, 44), s. 62.

⁵⁶ Zob. J. Misiurek, jw., s. 41.

noszę w tej Przenajświętszej Trójcy z godziny na godzinę wszystkich ziemskich grzeszników, by Bóg nie pozwolił im jeszcze spaść do wieczystej otchłani”⁵⁷.

Jako pierwsza spośród kobiet zamieszkujących w klasztorze w Helfcie Mechtylda z Magdeburga pisała o objawieniu dotyczącym przebitego włócznią Serca Chrystusa, które stało się otwarciem bramy nieba: „całe ubóstwo i wszystkie wysiłki i mozoly, i wszystkie męczeństwo i pogarda były tylko pukaniem do bramy niebios, aż do tej godziny, w której Krew Mego Serca rozlała się na ziemię: wówczas dopiero Królestwo niebieskie zostało otwarte”⁵⁸. Intuicja ta rozwinęła się szybko w klasztorze, a rzucone ziarno wydało duchowy plon w postaci wielu pięknych modlitw ku czci Serca Bożego. Autorkami tych modlitw były przede wszystkim św. Mechtylda von Hackeborn i jej uczennica św. Gertruda Wielka. W tym względzie obie święte mniszki można nazywać prekursorkami nabożeństwa do Serca Jezusa, a wszystkie cztery kobiety, które połączyły dwa imiona, jeden klasztor i jeden wspólny cel zaliczyć należy do wielkich mistyczek Kościoła, które poprzez swą myśl teologiczną do dnia dzisiejszego przyczyniają się do umacniania mistycznego ciała Zbawiciela, którym jest Kościół.

RÉSUMÉ

Le monastère cistercien, fondé près du château de Mansfeld en 1229 et transféré en 1258 à Helfta, fut aux XIIe et XIVe siècles un centre religieux important de la mystique féminine en Europe. Le rayonnement mystique du monastère de Helfta est incarné par les quatre femmes saintes que sont Gertrude et Mechthild de Hackeborn, Mechthild von Magdeburg et Gertrude la Grande, seule sainte allemande qu'on appelle aussi „la Grande”.

Gertrude de Hackeborn, abbesse depuis 1251, confia à sa soeur Mechthild les écoles de chant et l'alumnat. Elle encouragea Mechthilde de Magdeburg, injustement calomniée, laquelle dicta à ses soeurs à Helfta un septième livre *La Lumière fluente de la Divinité*. Cet écrit mystique eut une profonde influence sur Mechthild de Hackeborn et Gertrude la Grande, qui s'en inspirèrent pour leur dévotion au Sacré-Coeur.

Les révélations et visions de Mechthilde de Hackeborn, furent réunies dans le *Livre de la grâce spéciale*. Ce livre, fruit d'une contemplation nourrie de liturgie, est tout entier consacré au Verbe incarné, médiateur entre Dieu et l'homme, qui n'a jamais cessé de répandre son amour sur la terre.

Gertrude la Grande, bien connue pour ses célèbres ouvrages, *Le héraut de l'Amour divin* et *Exercices* naquit en 1256. Elle y exalte avant tout l'humanité de Jésus et y développe la dévotion à l'eucharistie et au Sacré-Coeur.

En plaçant le Christ au centre de sa pensée religieuse, dans le monastère de Helfta, elle a montré que c'est par Son Sacré-Coeur et le mystère de l'unité de la Sainte Trinité, qui par son action pénètre le monde entier ainsi que l'Église Sainte, laquelle a été appelée à la vie justement par Jésus Christ, conformément au plan éternel du Père, pour qu'il puisse y agir constamment par sa puissance vivifiante, gravée dans les sacrements par l'Esprit Saint.

⁵⁷ Mechtylda z Magdeburga, *Strumień Światła Boskości*, t. 2, jw., (VI, 16), s. 117.

⁵⁸ Tamże, (VI, 24), s. 125.